

Drvena gotička Madona iz Brinja

U posljednje se vrijeme u stručnoj literaturi srednje Evrope mnogo raspravlja o plastici iz vremena oko g. 1400, koja pripada tzv. mekom stilu. Naročita pažnja posvećena je tom razdoblju u Čehoslovačkoj,¹ što je razumljivo kad znamo da je u to vrijeme Češka bila jedno od najvažnijih evropskih umjetničkih žarišta, gdje je taj stil doživio svoj cvat. Nedavno sam — kao prilog toj diskusiji — u Peristilu objelodanila grupu *Pietà iz Brinja*, koja je do naših dana ostala sačuvana u *kapeli sv. Trojstva* unutar burga Sokolac.² Ovom ću se prilikom osvrnuti na drugu srednjovjekovnu umjetninu iz tog istog gotičkog prostora, a to je drveni *gotički kip Marije s djetetom Isusom s glavnog oltara te kapele* (sl. 1). Ono što se u drugoj polovini 17. st. u više navrata događalo u kontinentalnoj Hrvatskoj s kipovima koji su preostali od prijašnjih oltara, desilo se i ovdje u Brinju. Taj gotički kip bio je — kao npr. i u Mariji Gorskoj, ili u Remetincu — uklopljen u novi retabl oltara. Gotičko svetište dalo je poticaj da u nj bude smješten nov, uzak i visok retabl, koji se prilagodio gotičkom stremljenju uvis (sl. 2). Tektoniku tog djela, koje je zasnovano u plošnoj renesansnoj koncepciji naglašavaju stupovi u srednjem dijelu, kao i na atici, gdje se između tih stupića našlo mjesto za stari kip Madone. Duh manirizma očituje se ne samo u izduljenom obliku retabla i kipova koji su suvremeni s retablom (osobito kip sv. Antuna Padovanskog), nego i u hrskavičnoj ornamentici. Natpis koji kaže kad je taj retabl načinjen priopćio je Ivan Kukuljević Sakcinski, a glasi ovako: »NA 8 DECEMBRA, LETHA 1663. BI POSVECENA OVA PALLA«. Stilske osobine odgovaraju tome da ta godina označava postanak tog djela. Da je u to vrijeme bio u novi oltar uklopljen i gotički kip Madone može se smatrati na temelju toga što u nišu atike taj kip dobro pristaje, jer se po svoj prilici vodio račun o tome da će doći na to mjesto.

Kip je izrađen od kruškinog drveta.⁴ Straga je duboko izduben (i do 33 cm dubine, sl. 3). Kako je, dakle, rađen s time da ga se ne promatra sa stražnje strane, vjerojatno bijaše nekoć sastavni dio oltara. Kip je visok 100 cm, a najveća mu je širina 35 cm. Boje (žuti inkarnat, ružičasta i plava boja, te zlatni porub odjeće) kojima je kip prebojen, zasad umanjuju vrijednost tog inače djela lijepe kvalitete.⁵

¹ Albert Kutal, *České gotické sochařství 1350—1450*, Praha 1962; A. Kutal, *Sochařství uxp 112—176* u publikaciji *České umění gotické 1350—1420*, Academia Praha 1970 (sa slikama i obimnom dotadašnjom literaturom).

² A. Horvat, *Pietà u Brinju*, Peristil 12—13, Zagreb 1969—1970, p. 79—83. Budući da je ta kapela u burgu u toku stručnog popravka, Pietà je sklonjena u župnu crkvu u istom mjestu.

³ Ivan Kukuljević S., *Nadpisi sredovječni i novovjekni*, Zagreb 1891 p. 13. Kipovi su u toku popravka u Restauratorskom zavodu Hrvatske u Zagrebu.

⁴ Na tom podatku zahvaljujem Restauratorskom zavodu Hrvatske u Zagrebu, gdje se taj kip nalazi momentalno zbog popravka.

⁵ Taj kip Madone zapazila sam prvi put za kratkog boravka prilikom prolaza Brinjem 10. VIII 1948. Na temelju izvještaja s tog puta dr Ljubo Karaman prvi ga je spomenuo u stručnoj literaturi ovim riječima: ... »s početka XV st. čini se, da je gotička Madona, koja stoji visoko na oltaru kasnijeg, baroknog vremena«. Publicirano u radu *O umjetnosti srednjeg vijeka u Hrvatskoj i Slavoniji*, Historijski zbornik III, Zagreb, 1950, p. 151—152. U Enciklopediji likovnih umjetnosti, Zagreb, 1959. na str. 502 obradila sam geslo Brinje, gdje je pomutnjom napisano da je kip Bogorodice iz 15. st. od kamena, umjesto da je drven.



1 BRINJE, drvena gotička »lijepa Madona« iz burga Sokolac

Opći dojam koji daje ta plastika na prvi pogled taj je da kip u svojoj osnovnoj kompoziciji djeluje zatvoreno, no u detaljima razigrano (sl. 1). Marija stoji s ponešto označenim desnim (»češkim«) koljenom s dosta naglašenom, elegantnom S-linijom; na svojem lijevom boku drži dijete, pa se čini kao da se zanijhala. U visini svojih grudi s obje ruke podržava u poluležećem stavu punašno i nago dijete Isusa. Obla dječja glavicica poput lopte, obraštena je na arhaični način plošnim kovrčicama kose. Dijete ozbiljna lišca uzdiže svoju desnu ruku na blagoslov. Lijevoj ruci nedostaje šaka u kojoj nekoć bijaše vjerojatno jabuka, ili moguće kugla s križem. Marijina ovalna glava na visokom vratu ponešto je nagnuta prema djetetu; sjetna mati mirnog pogleda, s jedva primjetnim osmjehom gleda preko djeteta u neodređenu daljinu. Unatrag začesljana kosa djelomično je pokrivena maramom. Sa svake strane tog pokrivala padaju grozdovi nabora s nasjeckanim rubovima, kakvi su nabori uobičajeni kod tzv. »lijepih Madona« u vremenu oko g. 1400. Marijina haljina ima oko vrata zašiljen izrez, koji je ukrašen koso položenom četvorinastom kopčom, što je uobičajeno u češkoj plastici tog razdoblja. Na srednjem dijelu plastike oko partije trbuha bogati se nabori nižu u horizontalnim lukovima različitih oblika i raznolike dubine. Nabor u donjem dijelu podsjeća na ukosnicu. Neobično bogate kaskade sitnijih nabora plašta koji vise s obje strane Marijinog lika od bokova sve do niže koljena, rjeđe nalazimo u takvu obilju kao u slučaju ove brinjske Madone. Neznani majstor je kompaktnu masu na površini usitnio, što zbog obilja draperije pridonosi bestjelesnosti tog kipa, no kraj svega toga plastika ostaje u prilično zatvorenoj formi (sl. 4). Tako je doživljavamo i sa stražnje strane; ta je plastika, doduše, s leđne strane duboko izrezana (sl. 3), no ipak je dobrim dijelom s te strane i oblikovana mirnim, pliće urezanim naborima odjeće, pa to kipu brinjske Madone s ove strane daje takvu monumentalnost kakva se postizava unutar »Bauhütte«, gdje se kleše u kamenu (sl. 5). S ove strane ta umjetnina djeluje kao da je većeg formata nego što to ona jest.

Prilikom opisa tog brinjskog Marijinog kipa bilo je već nagoviješteno da to djelo ima karakteristike »lijepih Madona«, kao i to u kojem se razdoblju i u kojem krugu treba kretati kad se traži uzor za tu plastiku. U doba mekog stila oko g. 1400. javlja se u Češkoj — odakle se širi u okolne zemlje — nov tip Marije tzv. »lijepa Madone«. Češki se tip takve Madone odlikuje izvanrednom elegancijom, koja predočuje svu profinjenost dvorske umjetnosti luksemburgovaca. Takve Madone imadu eterični lik sasvim mlade žene — zapravo mlade djevojke — oble su glave, ljupka lica i sjetna pogleda; obučene su u vrlo bogato naboranu odjeću što se potencira u srednjem dijelu plastike. Za »lijepu Madonu« obično je karakteristično da ima simetrične cjevaste pramenove visećih nabora marame s obje strane glave, te bogate kaskade nabora, koji vise od kukova kao kakvi utezi, a daju plastici uravnoteženost. Iz tako ritmički sredene mase kontrastira mirna ploha nagog tijela djeteta Isusa, koje se udobno osjeća na majčinom — obično — lijevom kuku s jakom S-linijom. Ti su kipovi većinom malog formata, a rađeni su od kamena kao što je to npr. čuvena Madona iz Krumlova u Beču, koja je — prema Kutalu —



2 BRINJE, drveni gotički kip Bogorodice na atici oltara iz 1663. g. u kapeli burga Sokolac; Fotografija: Nino Vranić 1960.



3 BRINJE, drvena gotička Madona iz Sokolca — straga



4 BRINJE, drvena gotička Madona iz Sokolca — s lijeve bočne strane

5 Isto — s desne pobočne strane



nastala pred god. 1400 (sl. 6),⁶ te *Madona u Plznu* iz vremena oko g. 1395 (sl. 7).⁷ No ima ih izrađenih i od drva, kao što je npr. *Madona iz Krumlova* u praškoj Narodnoj galeriji iz vremena oko g. 1400 (sl. 8).⁸ *Dijete Isus* kod ranijih čeških »lijepih Madona« neproporcionalno je veliko (vidi npr. *Madonu Plzen*, sl. 7).

Kao što postoji spor u vezi s »lijepom Pietà« zbog pitanja je li njihovo središnje područje Austrija, odnosno Salzburg (D. Grossmann),⁹ ili njihovo ishodište nalazimo u umjetnosti praških Parlera (A. Kutal),¹⁰ tako su također podijeljena mišljenja i u odnosu na »lijepu Madone«. U posljednje vrijeme sve više argumenata ide u prilog izlaganja A. Kutala, koji i pojavu »lijepih Pietà« kao i »lijepih Madona« tumači razvojem umjetnosti u tadašnjoj Češkoj, oplodenoj umjećem Parlera. Iz tog jakog umjetničkog žarišta kreću takve plastike oko g. 1400. u evropski svijet, koji ih rado prima i naručuje. To se vidi iz činjenice da se gotovo istodobno rade prema istaknutim uzorima replike kao što je to slučaj s

⁶ Vidi A. Kutal, *České gotické sochařství*, c. p. 157, vis. 112 cm, sl. 148—150.

⁷ Kutal, o. c. p. 156. sl. 140, 141, vis 125 cm.

⁸ Kutal, o. c. p. 157 sl. 156, 157, vis. 63 cm, straga obrađeni kip.

⁹ Dieter Grossmann, *Imago pietatis*, katalog *Stabat Mater -Maria unter dem Kreuz* in der Kunst um 1400, Salzburg 1970.

¹⁰ A. Kutal, *K problému krásných madon*, *Poznámky k výstave »krásné madony«* v Salcburku, *Umění ročník XIV*, Praha 1966.



6 BEČ, Madona iz Krumlova, Kunsthistorisches Museum, prije 1400.



7 PLZEN, lijepa Madona iz Sv. Bartolomeja, o. g. 1395.

Madonom Krumlov u praškoj Narodnoj galeriji (sl. 9),¹¹ a da su ih zaista zavoljeli vidi se po tome da ih i danas još ima podosta, kad im je znatno smanjen broj, ali da su raštrkane na širokom prostoru.¹²

Kušamo li naći tipološko ishodište za brinjsku Madonu, nakon uspoređivanja s nizom »lijepih Madona« uvijek ponovno uglavnom navraćamo natrag na prije spomenutu »lijepu Madonu« iz Krumlova u Beču i na plastike iz njezina kruga. Osnovna kontura brinjske Madone vrlo je srodna — s naglašenom S-linijom Bogorodice — s drvenom »lijepom Madonom« iz Krumlova u praškoj Narodnoj galeriji (v. sl. 8), a isto tako ima više srodnosti s replikom Madone iz Krumlova u Pragu iz početka 15. st. (sl. 9), nego s prototipom Madone iz Krumlova u Beču (sl. 6).

Srednji dio plastike potencirano je naglašen obiljem nabora. Razigrana organizacija nabora, koji prekrivaju tjelesnost proizlazi iz čuvene »lijepo Madone« iz Krumlova u Beču (sl. 6). Takve bogate, meke nabore u srednjem dijelu lika nalazimo ne samo u češkom kiparstvu

nego i u slikarstvu, npr. kod apostola na *epitafu Jana iz Ježenč*,¹³ ili na crtežu *sv. Margarete* iz početka 15. st.¹⁴ Nabori brinjske Madone u srednjem dijelu plastike imaju donekle srodnosti i s onima na *kipu sv. Ivana* u praškome Tynu, no oni su već tvrdi i plošniji od brinjskih, a potječu iz vremena prije g. 1420¹⁵ (sl. 10). Bogatstvom kaskada nabora koji padaju s oba boka brinjske Madone pokazuje se srodnost i s *Madonom u Bad Aussee* iz prve četvrtine 15. stoljeća.¹⁶

Nabori elegantne koprene koja pada s obje strane glave mogu se za brinjsku Madonu usporediti s onima »lijepo Madone« u Plznu kod koje je marama i slično namještena na glavi (sl. 7); obje imaju naroskan rub, karakterističan za to razdoblje, kao što ga imaju i obje Madone iz Krumlova u Pragu (sl. 7, 8 i 9). Marama prebačena preko glave straga je odijeljena od plašta (sl. 5), a tako je to npr. i kod drvene Madone iz Krumlova u Pragu.¹⁷ A nabori samog plašta u gornjem su dijelu

¹¹ A. Kutal, *České gotické* o. c. p. 157 načinjena je od umjetnog kamena, visoka je 116,5 cm, sl. 152, 153.

¹² A. Kutal, *K problému* o. c. o tim pitanjima opširnije.

¹³ A. Kutal, *České gotické umění*, Praha 1972. sl. 138 iz 1395.

¹⁴ Z. Drobna, *Die gotische Zeichnung in Böhmen*, Prag 1956. sl. 83.

¹⁵ A. Kutal, *České gotické*, o. c. 158, lipovo drvo, vis. 194 cm, sl. 197.

¹⁶ A. Kutal, o. c. T. XXVII c; kip je od umjetnog kamena.

¹⁷ Kutal, o. c., T. XVI b.



8 PRAG, drvena »lijepa Madona« iz Krumlova, Narodna galerija, oko g. 1400.



9 PRAG, replika od kamena Madona iz Krumlova, Nacionalna galerija, početak 15 st.

srodni s naborima vrocslavske Madone u Varšavskome narodnome muzeju.¹⁸

Pokušajmo još potražiti usporedbe i srodnosti za detalje na kipu Madone iz Brinja. Od svog prototipa krumlovske Madone u Beču ona se najviše udaljila tipom lica. Ova u Brinju nije više dražesna, sanjiva, mladenačka djevojka. To je mlada zamišljena žena ovalna lica. No i takva lica nalazimo u istom kulturnom krugu. Ima ga npr. i replika krumlovske Madone iz Praga iz početka 15. st., kod koje je sličan i nagib glave na visokom vratu s brazdom, kako to ima i brinjska Madona (sl. 11), a srodni tip glave ima i druga praška krumlovska drvena Madona (sl. 8). Ova ima i približno slično gotovo glatko začešljanu kosu kao brinjska Madona.

Usporedimo još kopče koje sapinju plašt. One su kod »lijepih Madona« obično četvorolisne (vidi sl. 7, 6, 9), no u krugu iz kojeg proizlazi taj stil nailazimo i na agrafe u obliku koso položene četvorine. Takvu kopču ima npr. poprsje Vaclava Luksenburga na donjem triforiju praške katedrale,¹⁹ ili Arnošt iz Pardubica,²⁰ koji se ta-

kođer tamo nalazi, a ima ga npr. i Madona u Düsseldorfu iz 90-tih godina 14. stoljeća,²¹ pa prema tome takva spona upozorava na nešto stariji tip, koji oko g. 1410 ima npr. i Madona iz Bamberga, a inače njezina organizacija draperije ima srodnosti s brinjskom Madonom.²²

A sada još nekoliko usporedbi za dječaka Isusa. Kod brinjske Madone Isus nije tako velik kao npr. kod Madone iz Plzena (sl. 7), ili Madone iz Krumlova u Beču (sl. 6). Položaj djeteta približan je onome kakav je kod replike krumlovske Madone (sl. 9); razlika je osobito u položaju ručica i u tome što brinjska Madona drži dječaka objema rukama za njegovu lijevu nogu, što je rjeđi motiv. No položaj nogu gotovo je identičan. Desna ruka uzdignuta je kao kod dječaka Madone u Lutinu,²³ dok lijeva Isusova ruka, kojoj kod brinjske Madone manjka šaka, ima identičan položaj s lijevom rukom djeteta kod praške drvene Madone iz Krumlova, u kojoj je ruci krupna jabuka (sl. 8). Okrugla dječakova glava velika je u odnosu na tijelo kao npr. kod plzenjske Ma-

¹⁸ Kutal, o. c., T. XXII a.

¹⁹ Kutal, o. c., sl. 69; plastika je datirana s g. 1378—79.

²⁰ Kutal, o. c., T VI c, također g 1378—79.

²¹ Kutal, o. c., sl. 139.

²² Kutal, *K problému* o. c. p. 448, sl. 14.

²³ Kutal, *České gotické* o. c., sl. 134 iz 80-tih godina 14. st.



10 PRAG, Sv. Ivan Evanđelist iz Kalvarije u tynskoj crkvi, prije g. 1420.



11 PRAG, glava replike Madone iz Krumlova, Narodna galerija, početak 15. st.

done. Isus kod te Madone ima slične plosnate koprčice kose, kakve su i na glavi djeteta replike krumlovske Madone (sl. 9), ali i kod brinjskoga kipa.

Sve u svemu, nakon ovih razmatranja i uspoređivanja dolazim do zaključka da je drveni kip Madone iz Brinja proizašao iz češkog kulturnog kruga. Usporedbe za taj kip nalazimo većinom u plastici, ali i u slikarstvu, te grafici u vremenu oko g. 1400., tj. kad je »lijepi stil« bio u svojoj kulminaciji, no nalazimo i detalja, koji su preuzeti iz kruga praških Parlera iz posljednje četvrti 14. stoljeća. Uočljiv je naročito ponešto transformiran stilski sustav Madone iz Krumlova u Beču; kip na neki način djeluje pseudoplastično. S obzirom na to što »lijepa Madona« iz Brinja nema više mladenačko lice, što se kod nje javljaju maniristične crte, jer bujna je draperija nadglasala samu formu kipa kod kojeg nabori ne teku više u cijelosti u mekom ritmu, smatram da bi postanak tog kipa — usprkos brojnim srodnostima s plastikama iz vremena oko 1400 — trebalo staviti u drugu dekadu 15. stoljeća. Prema tome pripada kasnijoj fazi »lijepih Madona«.

Kako je dospjela u ovaj kutak Evrope, u kontinentalni dio Hrvatske na domak moru, a na prag Like?

Već kad sam razmatrala kip »lijepa Pietà«, koja je sve do nedavno bila u istoj kapeli burga Sokolac u Brinju, upozorila sam na kulturne veze koje je moćni rod Frankopana imao s ličnostima visokog položaja u onodobnoj Evropi.²⁴ Nikola IV (1394—1432), ugledni oligarh Hrvatske, vlasnik Brinja imao je po ženi Doro-teji Gorjanski lične doticaje i dobre odnose ne samo s palatinom Gorjanskim, nego i sa samim kraljem Sigismundom Luksenburškim. A njegov brat Vaclav IV vladao je tada u Češkoj (1378—1419). U takvim okolnostima dakako da je mogla doći do Brinja i Bogorodica, na kojoj su zamijećene karakteristike u srednjoj Evropi tada vodeće češke plastike iz vremena oko g. 1400. Taj je kip ušao u novu, pomno građenu gotičku kapelu frankopanskog burga, koji se spominje od g. 1411, da i u tom dijelu Evrope bude sve do naših dana tumač dvorske kulture prvih dekada 15. stoljeća.

²⁴ A. Horvat, *Pietà u Brinju* o. c.

Velika je vrijednost toga kipa. On je sam po sebi kvalitetno djelo, a osim toga on osvjetljava frankopanski kulturni krug. Još treba znati da je do danas ostao sačuvan tek veoma prorijedeo broj »lijepih Madona«, pa i ta okolnost kipu podiže vrijednost. Izvrсни poznavalac te građe A. Kotal, kojem imamo zahvaliti njihovu uvjerljivu sistematizaciju navodi da ih ima oko 50.²⁵ Ova

Madona iz Brinja zauzima južnu periferiju rasprostranjenosti »lijepih Madona«.²⁶

²⁵ A. Kotal, *K problému* o. c. p. 436.

²⁶ Slike broj 1 do 5 fotografirao Nino Vranić, a broj 7 reproducirao iz članka A. Kotal, *K problému krásných madon*, Umeni, Praha 1966; Slike broj 6, 8 do 11 fotografirao Jura Cesarec iz knjige A. Kotal, *České gotické socharství 1350—1450*, Praha 1962 (slike 148, 156, 152, 197 i 151).

Zusammenfassung

DIE SCHÖNE MADONNA AUS BRINJE

Die gotische Statue der Madonna mit Jesuskind (Bl. 1) befindet sich im Aufsatz eines hohen Altars aus dem Jahr 1663 (Bl. 2) in der gotischen Kapelle der Burg Sokolac in Brinja an der Schwelle des Landteiles Lika im kontinentalen Kroatien. (Da die Kapelle zur Zeit restauriert wird befindet sich die Statue im Institut für Restaurierungen in Zagreb). Die Statue ist aus Birnenholz geschnitzt; die Rückseite ist tief ausgehöhlt (Bl. 3 bis zu 33 cm), die Höhe ist 100 cm, die grösste Breite 35 cm. Die Färbung ist rezent. Die Plastik zeigt Merkmale des weichen Stils aus der Zeit um ca 1400.

In ihrer Grundkomposition wirkt die Statue geschlossen, (Bl. 5) in den Einzelheiten jedoch sehr bewegt (Bl. 4). Die Verfasserin legt dar, dass ihr typologisches Urbild die »Schöne Madonna« aus Krumlov in Wien ist (Bl. 6), dass sie jedoch in den Einzelheiten Ähnlichkeit mit der hölzernen Schönen Madonna aus Krumlov in Prag hat (Bl. 8), mit der Replik der Madonna aus Krumlov in Prag (Bl. 9), sowie auch anderen Plastiken aus diesem Kreis. Mit der Replik der Schönen Madonna aus Krumlov ist auch das ovale Gesicht der Madonna aus Brinja verwandt (Bl. 11). Die Faltenkaskaden des Kopftuches, welche zu beiden Seiten des Kopfes herabfallen sind mit denen der Replik der Madonna aus Krumlov verwandt, (Bl. 9), einigermaßen auch mit denjenigen der Schönen Madonna aus Pilsen (Bl. 7). Auch Parallelen zur Lage des Jesuskindes, seiner Hände und Füße finden sich vorwiegend bei den angeführten Statuen. Die flachen Haarlocken des Jesuskindes ähneln denjenigen des Jesuskopfes der Madonna aus Pilsen und der Replik der Madonna aus Krumlov in Prag. (Bl. 7 und 9)

Verwandte Züge mit der Statue aus Brinja finden wir demnach hauptsächlich bei Werken der böhmischen Plastik aus der Zeit um 1400. Es gibt aber auch einzelne Züge für welche wir Vergleiche bei Werken der Prager Bauhütte der Parler finden, wie z. B. für den älteren Typus der Agraffe.

Die Statue aus Brinja gehört zu den s. g. »Schönen Madonnen«. Sie gehört der älteren Phase an. Das Gesicht der Madonna ist nämlich nicht mehr jugendlich; die hypertrophierten Falten der Statue sind als Ganzes nicht mehr in einem weichen, abgerundeten Rhythmus angeordnet, es melden sich manieristische Komponenten. Alles das weist darauf hin, dass die Madonna aus Brinja im zweiten Jahrzehnt des 15 Jhs. entstanden ist, obzwar sie stilistisch mit Werken aus der Zeit um 1400 verwandt ist.

Dieses Kunstwerk von hoher Qualität hat höchstwahrscheinlich der angesehene kroatische Magnat Nikola Frankopan (1394—1432) für seine neuerbaute Burg Sokolac, welche seit 1411 erwähnt wird, erworben. Durch seine Frau Dorothea Gorjanski stand er in enger Verbindung mit dem Palatinus Gorjanski und König Sigismund von Ungarn, dem Bruder des damaligen Böhmisches Königs Wenzel IV (1378—1419). Diese »Schöne Madonna« aus Brinja befindet sich an der südlichen Peripherie des Verbreitungsgebietes der »Schönen Madonnen«, deren Anzahl schon sehr verringert ist, wodurch diese Statue noch bedeutend an Wert gewinnt.